

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2025. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.6.98>

УДК 005.591.6:334.716(477)

*В. В. Здольник,
аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4739-1072>*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

*V. Zdolnik,
Postgraduate Student, Interregional Academy of Personnel Management*

INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Конкретизовано зміст понять «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний цикл» з урахуванням того, що інноваційна діяльність є джерелом отримання економічного ефекту («підприємницького прибутку») та має задовольняти певну ринком та державою суспільну потребу як невід'ємну складову успішного нововведення. Розкрито фактори інноваційного середовища та сучасні тенденції інноваційної діяльності в промисловості, що виявляються у відтоку фінансових ресурсів, високих ризиках та витратах при розробці та впровадженні нововведень, руйнуванні у багатьох підприємств інноваційного механізму.

Визначено економічну сутність та конкретизовано склад резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємства на основі системного аналізу, що дає можливість розвивати ринковий потенціал інноваційної діяльності та створює умови для ефективного зростання підприємства.

Розроблено основи методики оцінки ефективності організації інноваційної діяльності промислових підприємств на основі аналізу результативності стадій інноваційного процесу, що дозволяє регулювавши інноваційну діяльність підприємства за системою показників із використанням загального інтегрального критерію. Запропоновано класифікацію резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності за стадіями інноваційного циклу з урахуванням характеру задоволення суспільної потреби, що дозволяє ще на ранніх стадіях створення нововведення орієнтуватися на задоволення тієї чи іншої суспільної потреби з метою досягнення певного комерційного успіху нововведення.

Розкрито методичні підходи до визначення ступеня впливу інноваційної діяльності на відтворювальний процес промислового підприємства на основі дослідження її системно-функціональних зв'язків із виробництвом, реалізація яких визначає обсяг та характер інноваційних виробничих ресурсів, організацію їх використання, а також веде до зміни складу та структури виробленої продукції.

Розроблено методичні рекомендації щодо механізму реалізації резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності, застосування ранжирування методів експертних оцінок з використанням оперограм за стадіями інноваційного циклу, що дозволить суттєво активізувати інноваційний цикл, знизити витрати ресурсів та забезпечити економію на інвестиційних вкладеннях.

The content of the concepts of "innovation", "innovation process", "innovation cycle" is specified, taking into account the fact that innovative activity is a source of obtaining an economic effect ("entrepreneurial profit") and must satisfy a social need determined by the market and the state as an integral part of successful innovation. The factors of the innovation environment and modern trends in innovation activity in industry are revealed, which are manifested in the outflow of financial resources,

high risks and costs in the development and implementation of innovations, and the destruction of the innovation mechanism in many enterprises.

The economic essence is determined and the composition of reserves for increasing the efficiency of the enterprise's innovation activity is specified on the basis of a system analysis, which makes it possible to develop the market potential of innovation activity and creates conditions for effective growth of the enterprise.

The basics of the methodology for assessing the efficiency of the organization of innovation activity of industrial enterprises are developed on the basis of an analysis of the effectiveness of the stages of the innovation process, which allows regulating the enterprise's innovation activity according to a system of indicators using a common integral criterion. A classification of reserves for increasing the efficiency of innovative activity by stages of the innovation cycle is proposed, taking into account the nature of satisfying the social need, which allows even at the early stages of creating an innovation to focus on satisfying a particular social need in order to achieve a certain commercial success of the innovation.

Methodological approaches to determining the degree of influence of innovative activity on the reproduction process of an industrial enterprise are revealed based on the study of its systemic and functional connections with production, the implementation of which determines the volume and nature of innovative production resources, the organization of their use, and also leads to a change in the composition and structure of manufactured products.

Methodological recommendations have been developed regarding the mechanism for implementing reserves for increasing the efficiency of innovative activity, the application of ranking methods of expert assessments using operagrams by stages of the innovation cycle, which will significantly activate the innovation cycle, reduce resource costs and ensure savings on investment.

Ключові слова: інноваційна діяльність, механізм реалізації резервів, підвищення ефективності інноваційної діяльності, промислові підприємства.

Keywords: innovation activity, mechanism for realizing reserves, increasing the efficiency of innovation activity, industrial enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

В умовах ринкової економіки функціонування та розвиток промислових підприємств визначаються ефективною роботою їх інноваційного механізму та реалізованих нововведень. Значення інноваційної діяльності для промислових підприємств у сучасних умовах постійно зростає. Промислові підприємства зазнають серйозної кризи інноваційної сфери, тому необхідно вживати активних заходів щодо її подолання як з боку держави, так і з боку підприємств. Подолання кризи інноваційної сфери промисловості, крім об'єктивних причин, пов'язаних із фізичною та моральною застарілістю техніки, викликає потребу цілеспрямованої роботи щодо підвищення ефективності промислового виробництва в цілому та інноваційної діяльності, як її найважливішої складової. У зв'язку з цим необхідно відзначити особливе значення своєчасного виявлення та планомірного використання резервів інноваційної діяльності з метою підвищення її ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам інновацій присвячено значну кількість наукових публікацій. Це пов'язано з перетворенням інноваційної діяльності в один із вирішальних факторів економічного розвитку.

Дослідження, спрямовані на розгляд сутності інновацій та інноваційної діяльності, розробку стратегії інноваційної політики, знайшли своє відображення у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених Опенлендера К., Санто Б., Уотермена Р. та ін. Питання організації управління, фінансування, оцінки економічної ефективності інноваційних нововведень досліджено у роботах Мільнера Б., Твіса Б., Уайта П. Разом з тим, слід зазначити необхідність розробки напрямів наукових

досліджень, пов'язаних з виявленням і використанням резервів і ресурсів інноваційної діяльності, що забезпечують підвищення її ефективності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Провести аналіз та визначити напрями підвищення ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теоретичні дослідження підвищення ефективності інноваційної діяльності засновує та реалізує наступні принципові підходи та напрямки аналізу [1, 2, 3]:

- виявлення економічного змісту категорії інновацій у діяльності підприємств;
- визначення сутності та основних змістовних аспектів інноваційної діяльності як особливого характеру підприємництва;
- розкриття змістовних властивостей та конкретних елементів інноваційного механізму, виходячи з розуміння інновацій як динамічного інноваційного процесу;
- розгляд внутрішніх та зовнішніх спонукальних причин та стимулів інноваційної діяльності в ринкових умовах;
- облік у дослідженні ефективності інноваційної діяльності підприємств специфічних зовнішніх умов (інноваційного середовища), що сприяють чи обмежують, а іноді й пригнічують інноваційну активність;
- обґрунтування науково-методологічних, методичних та практичних рекомендацій, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності, підвищення її ефективності за рахунок реалізації внутрішніх резервів, ресурсів та спонукальних стимулів у діяльності підприємств;
- формулювання очікувань та посилок з боку суб'єктів господарювання до регулюючих ринкових інститутів і структур, що впливають на орієнтацію підприємств у ринкових умовах і створюють для них сприятливе (або, навпаки, несприятливе) зовнішнє середовище (макроекономічну обстановку, державну, фінансово-економічну, промислову).

Дослідження проблеми є доцільним розпочати з характеристики змісту поняття «інновація», оскільки в сучасній літературі [1, 2] воно розкривається неоднозначно, що багато в чому визначається складністю та багатогранністю

питання. Узагальнюючи різноманітність трактувань поняття інновацій виходимо з розгляду інновацій як особливого продукту ринкової економіки, проте, з урахуванням незавершеності трансформаційних процесів на українських підприємствах як у загальному аспекті формування ринкових умов господарювання, так і становлення інноваційної діяльності, яка б відповідала ринковим вимогам. Інноваційна діяльність у конкретних українських ринкових умовах, стикаються з величезними труднощами, подолання яких може сприяти економічна теорія в галузі інновацій.

Разом з тим, українська економіка гостро потребує масового інноваційного руху підприємницьких кіл і величезного сприяння з боку держави. докладання та розвитку вихідних понять інноваційної теорії та сучасних ідей, відображених у дискусії. Ідеї інноваційного прориву не повинні затуляти необхідність нарощування інноваційних зусиль у реальній повсякденній практиці господарювання. Родоначальником еволюційної, інноваційної теорії вважається Йозеф Шумпетер, який надає своїми працями великий вплив на формування поглядів сучасних дослідників. Він ввів поняття «інновацій» і розділив прибуток підприємств на власне «підприємницький прибуток» і звичайний (усталений прибуток), що було кроком у розвитку теорії. Особливе наукове прикладне значення для України має трактування Й. Шумпетером змісту інновацій: від виготовлення нового блага, впровадження невідомого способу виробництва до освоєння нового ринку, проведенні реорганізації підприємства, підризу чиєїсь монополії. Такий підхід дозволяє зробити висновок, що існуюча офіційна українська статистика істотно звужує наявне поле інноваційних процесів, що відбуваються в українській економіці.

Зміни в соціально-економічній сфері мають визначальне причинно-наслідкове значення. У зв'язку з цим, вводиться поняття інноваційного середовища, яке нині, несприятливе для інноваційної діяльності підприємств. На наш погляд, визначаючи загальний зміст інновації, слід виходити з того, що, з одного боку, її об'єктивною функцією є задоволення ринкової суспільної потреби, а з іншого боку, є засобом, використання якого дає можливість отримати для підприємства певний

економічний ефект. У зв'язку з цим можна стверджувати, що інновація - це нововведення (продукт, послуга, технологія), впроваджене в діяльність промислового підприємства або їх сукупність з метою одержання певного економічного ефекту (підприємницького прибутку, зростання вартості підприємства) на основі задоволення певної ринкової суспільної потреби.

Специфічною теоретичною проблемою є виявлення динаміки в інвестиційній діяльності підприємств, як суттєвого моменту проблеми підвищення її ефективності. Розглянувши широкий спектр ідей та визначень інвестиційного процесу, що існують у науковій літературі (інноваційний ланцюг як лінійна послідовність етапів; поєднання фаз і стадій, інноваційний цикл; винахідницького, інноваційного та технічного циклів), автор формулює ряд своїх позицій з даної проблеми. Наприклад, доцільно підрозділяти інноваційний цикл на цикл створення інновації (який за своєю структурою відповідає інноваційному процесу), що характеризується часом від моменту появи ідеї, покладеної в основу інновації, до початку її використання в промисловому виробництві на комерційній основі, і життєвий цикл інновації, який визначається часом від моменту припинення застосування.

Інноваційний цикл обумовлений об'єктивними причинами. Життєві цикли інновації та товару за своїм призначенням близькі, однак кожен з них, в силу своїх особливостей, має власний життєвий цикл. З огляду на те, що інновація, крім реалізації у вигляді нової продукції (товару), може виступати у формі нових процесів, то є правомірним говорити про життєвий цикл товару як про окремий випадок життєвого циклу інновації.

Різноманітність інновацій зумовлює необхідність їх узагальнення та систематизації, тобто певної класифікаційної роботи. Класифікація дозволяє проводити цілеспрямовану роботу з реалізації інновацій, виявляти їх сильні і слабкі сторони, розкривати резерви, що мають місце, відбирати найбільш ефективні варіанти можливих рішень, впроваджувати необхідні в даний час нововведення тощо. Дослідження цієї проблеми показало велику кількість методологічних підходів до системного аналізу інновацій (за орієнтацією на

прибуток; застосування критеріїв циклічності; параметрів життєвих циклів; поділу на продуктові та технологічні; результативним та нерезультативним; радикальним та ординарним тощо). Автор доводить також доцільність застосування класифікації інновацій за критеріями задоволення суспільної потреби; здатність до поширення; перспективність; системно-функціонального взаємозв'язку із відтворенням підприємства.

Оскільки інноваційна діяльність потребує значних заціп, схильних до високого ступеня ризику, виникає необхідність дослідження та обґрунтування науково-методологічних підходів до оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності. Методологія оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності має, на думку автора, забезпечити вирішення таких завдань: обґрунтування напрямів наукових досліджень про інноваційну діяльність; визначення критеріїв та показників оцінки економічної ефективності інновацій; визначення впливу інноваційної діяльності на ефективність підприємства; вибір ефективних методів здійснення інноваційної діяльності у конкретних умовах економічного середовища та зміни кон'юнктури. Але кінцевий результат може бути отриманий тільки при всебічній науково-методологічно обґрунтованій оцінці інноваційної діяльності підприємства. При цьому оцінка інноваційної діяльності підприємств має охоплювати її головні напрямки та сторони науково-інформаційного рівня підприємства; технічний рівень підприємства; техніко-економічну ефективність інноваційних проектів.

Розглянуто фактори та тенденції інноваційної діяльності з урахуванням галузевих та регіональних особливостей підприємств. До таких факторів, що формують тенденції інноваційної діяльності, автор відносить інноваційне середовище, галузеві особливості, масштаби підприємств та їх організаційно-правові форми, не заперечуючи при цьому існування та важливості розгляду та інших проблем у цьому напрямку.

Проблеми інноваційного середовища мають визначальне значення в ефективності та масштабності інноваційної діяльності як підприємництва. Якщо інноваційне середовище (інвестиційний клімат, фінансові, матеріальні та кадрові

ресурси, сприятливе оподаткування) створює умови, то підприємець прагне скористатися цими сприятливими умовами для отримання монополії на ринку шляхом активної інноваційної діяльності, щоб отримати підприємницький дохід.

Для підвищення інтенсивності та ефективності інноваційної діяльності необхідні науково обґрунтовані методи виявлення резервів, що сприяють створенню високоефективного механізму, який може забезпечити безперервне генерування та якнайшвидше використання науково-технічних досягнень у діяльності промислового підприємства.

У науковій літературі [2, 3] інноваційні резерви трактуються з різних позицій, що пояснюється їх різноманітністю, а також труднощами з виявленням та використанням на практиці, що, однак, не має відсувати цю проблему на задній план інноваційної політики. Правомірно резерви трактувати як ресурси, що тимчасово не використовуються; як залежні від тимчасових лагів; як вимагають відповідної ринкової кон'юнктури; як потенційні можливості; як оптимізацію витрат на стадіях НДДКР, їх запровадження тощо. Автор визначає інноваційні резерви не тільки як покращення використання незадіяних у процесі відтворення ресурсів, а, перш за все, як існуючі можливості більш ефективного використання ресурсів у ході виробничого процесу; під резервами підвищення ефективності інноваційної діяльності слід розуміти існуючі потенційні можливості її проведення більш економічними методами та у більш об'ємному інтенсивному режимі. Джерелом утворення резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності є співвідношення, що постійно змінюється, між обсягом витрат і часом здійснення різних нововведень на всіх стадіях інноваційного процесу. Тому кожне підприємство, яке здійснює інноваційну діяльність, змушене вести постійну роботу з оптимізації співвідношення витрат ресурсів та часу здійснення інновацій як між підрозділами, що реалізують різні стадії інноваційного процесу, так і між проектами різних інновацій.

Крім вищерозглянутої класифікації, важливе значення має розподіл резервів за термінами використання. За цією ознакою резерви підвищення ефективності інноваційної діяльності слід розділити на поточні та перспективні. При цьому

поточні резерви є неіснуючими з тих чи інших причин існуючими можливостями підвищення ефективності роботи інноваційного механізму промислового підприємства, та їх мобілізація здійсненна в короткий термін і без значних фінансових витрат. У свою чергу, перспективні резерви вимагають як певних фінансових витрат, так і більш тривалого періоду часу, пов'язаного з їхньою реалізацією. Поділ резервів підвищення ефективності подібним чином дозволяє визначити першочергові та подальші завдання, забезпечуючи тим самим планованість роботи з удосконалення інноваційного механізму промислового підприємства.

Певний інтерес викликає відмінність резервів формою прояви на приховані і явні. Використовуючи цей тип угруповання для резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності, необхідно враховувати особливості інноваційної діяльності. Так, якщо традиційно під резервами розуміють перевищення встановлених нормативних характеристик, то в інноваційній сфері, особливо на стадії проведення НДДКР, надзвичайно складно встановлювати нормативи. Тому під явними резервами підвищення ефективності інноваційної діяльності доцільно розуміти очевидні відмінності варіантів отримання певного результату. Наприклад, порівняння вартості проведення досліджень за певним напрямом силами підприємства або із залученням сторонніх організацій. Відповідно, приховані резерви вимагають додаткових зусиль щодо їх виявлення. Для резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності – це виявлення впливу різноспрямованих факторів та можливості отримання додаткового ефекту від їх використання. Так, наприклад, вартість проведення дослідження силами промислового підприємства може бути нижчою, ніж у сторонніх організацій, а терміни проведення – вищими. Подібний підхід до поділу резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності спрямований насамперед на використання всієї сукупності можливостей підвищення ефективності інноваційної діяльності, у тому числі за рахунок активної взаємодії промислового підприємства з його зовнішнім середовищем. Наведені вище види класифікацій резервів підвищення ефективності інноваційної

діяльності мають у своїй основі найбільш суттєві ознаки, не виключаючи, проте, можливість використання інших підходів до диференціації цієї групи резервів.

Пропонується розрізняти два види ефективності інноваційної діяльності: 1) економічну ефективність, що вимірює реальний ефект, одержуваний внаслідок проведення інноваційної діяльності (оцінка кінцевих результатів відбувається у зовнішньому середовищі у вигляді визнання чи невизнання ринком нововведення); 2) ефективність інноваційної діяльності, що вимірює рівень економічності організації проведення інноваційної діяльності, як сукупності робіт з реалізації різних інновацій (застосовано сукупність певних способів, що дозволяють отримати кількісні оцінки).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Один з основних методологічних підходів, як видається автору, полягає в тому, щоб забезпечити реалізацію резервів підвищення ефективності інновацій на основі їх ролі та місця в загальній системі внутрішньовиробничих резервів, джерел їх фінансування. Методика виявлення кількісної оцінки та реалізації внутрішньовиробничих резервів підвищення ефективності організації інноваційної діяльності промислових підприємств у кожному випадку вимагає прив'язки. Реальним фактором стрибка в конкурентоспроможності підприємства можуть стати напрями використання резервів інноваційної діяльності, які забезпечують зростання її ефективності за рахунок розроблених заходів підвищення результативності всіх стадій інноваційного процесу; скорочення нераціонального використання всіх видів ресурсів у ході проведення інноваційної діяльності та часу проходження всіх стадій інноваційного процесу.

Робота з реалізації резервів інноваційної діяльності вимагає її узгодження зі стратегією розвитку підприємства, яка повинна мати певну гнучкість, щоб не упустити можливість використання винаходів (технічних рішень, ноу-хау), що володіють потенціалом, але не вписуються в раніше встановлені стратегічні цілі. В цілому ж, інноваційна діяльність має бути спрямована на сприяння досягненню цілей, позначених загальною стратегією підприємства.

Література

1. Андрєєва В.Г., Сосновська О.О. Оцінка сучасного стану інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств реального сектора економіки України. Проблеми економіки. 2016. № 1. С. 68-74.
2. Демченко О.Г. Бутівчак К.Ю. Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні та шляхи її вдосконалення. Молодий вчений. 2015. № 12. С. 12-14.
3. Джеджула В.В., Єпіфанова І.Ю., Цвик О. Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 4. С. 5-8.

References

1. Andreeva, V.G. and Sosnovska, O.O. (2016), "Assessment of the current state of investment and innovation activities of enterprises of the real sector of the economy of Ukraine", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 68-74.
2. Demchenko, O.G. and Butivchak, K.Yu. (2015), "Current state of innovation activity in Ukraine and ways of its improvement", Molodyy vchenyy, vol. 12, pp. 12-14.
3. Dzhedzhula, V.V. Yepifanova, I.Yu. and Tsvyk, O.G. (2017), "Innovative activity as a factor of enterprise competitiveness", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 5-8.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2025 р.